

Pizsamás bloggerek, hiteles újságírók: az újságírás határmunkálatainak fogalmi alapjairól¹

Tófalvy Tamás

tamastofalvy@gmail.com

Beérkezés: 2015 .07. 24.

Átdolgozott verzió beérkezése: 2016. 03. 08.

Elfogadás: 2016. 04. 10.

Összefoglaló: A tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a Gieryn által bevezetett határmunkálatok és a Star és Griesemer által kidolgozott határtárgy fogalmaira építve, valamint a szakmaszociológia vonatkozó felismeréseit figyelembe véve írjam le az újságírásban zajló legitimációs és hierarchikus diskurzusokat. Célom az, hogy egy olyan fogalmi eszköztárat vázoljak fel, amelynek segítségével feltérképezhető, leírható és értelmezhető az újságírás területén zajló professzionális viták szerkezete, függetlenül attól, hogy a konfliktusok középpontjában a technológiai, szakmai, etikai, vagy éppen generációs ellentétek állnak. A tanulmányban az e fogalmi vázlat felé tett lépésekben végigveszem a főbb konceptuális kérdéseket és problémákat: az újságírás mint szakma vitatott és ellentmondásos helyzetét, a demarkációs folyamatokat, eszközöket és határtárgyakat, valamint a külső és belső határmunkálat-folyamatok szerkezeti és diskurzív jellegzetességeit.

Kulcsszavak: újságírás, szakmai határmunkálatok, technológia, szakmai etika, kulturális konstruktivizmus

Bevezetés: az újságírás határai

„A bloggereknek inkább a rendes riporter munkát kellene elvégezniük, ahelyett hogy pizsamában üldögelnek” – fogalmazott indulatosan James Risen, a *New York Times* újságírója válaszul a cikkét ért kritikára, amely történetesen egy bloggertől érkezett (The Atlantic 2010). Risen ugyanabban az évben használta a „pizsamás blogger” metaforáját, amikor a Julie Jones és Itai Himelboim (2010) által írt, sokat idézett tanulmány megjelent a bloggerek 1999 és 2005 közötti amerikai sajtó-reprezentációjáról „Csak egy srác pizsamában?” címmel. Nem véletlenül, hiszen a hasonlat majd egy évtizedig fontos, vissza-visszatérő fordulata volt a bloggerekről szóló újságírói közbeszédnek. Az sem véletlen, hogy jellemzően print újságírók használták ezt a kifejezést az akkoriban újnak számító blogfelületeken publikálókra. A metafora többnyire akkor került elő, amikor az újságírói pozíció legitimálásához a

1 A tanulmány megírását az MTA Médiatudományi Kutatócsoportja támogatta.

szakma elhatárolására volt szükség a nem újságírástól, és ebben hatékony diskurzív eszköznek bizonyult az újságírástól elhatárolt, egységesen bloggerként keretezett közeg hiteltelenítése, a „bloggereket” otthonülőként, önfenntartásra képtelenként vagy csak egyszerűen infantilisként ábrázolva.

Az újságírás ezredfordulót követő, a digitális technológiák elterjedésével párhuzamos átalakulása számos változást, dilemmát, problémát hozott a szakma életébe. Az egyik ezek közül annak a vitának a fellángolása, hogy abban a média-ökoszisztémában, ahol gyakorlatilag bárkinek lehetősége van tartalmat előállítani és publikálni, meg lehet-e vonni világosan a határokat az újságírók és nem újságírók között? Ebben a vitában az a tét, hogy ki a hiteles tartalom-előállító és ki nem, ki alkalmas arra, hogy megbízható forrás legyen a tájékozódásban, illetve szélesebb kontextusban, a demokratikus közvélemény közvetítésében (Barta 2007; Tófalvy 2015).

A „bloggerek versus újságírók” időről időre kiújuló demarkációs vitájában egy újnak észlelt technológia, platform, médium áll a középpontban – maga a demarkációs vita; a határmunkálat folyamata azonban jóval régebbi jelenség az újságírásban, és korántsem csak az újságírás területén figyelhető meg. A határmunkálat fogalmát Thomas F. Gieryn (1999, 2006) vezette be a tudomány-szociológián keresztül a társadalomkutatásba. Fő tézise szerint bár nem lehet feltétlenül megvonni a határokat a tudomány és a nem-tudomány között, mégis, a kettő elkülönítése a mindennapi gyakorlatban szünet nélkül zajlik. Bizottságok, tanszékek és egyetemek rendszeresen döntéseket hoznak, amelyekkel elválasztják egymástól a tudományosnak vagy éppen nem tudományosnak ítélt gyakorlatokat. Ezt a folyamatot nevezi Gieryn határmunkálatnak, avagy demarkációnak. A határmunkálatok a tudomány mellett számos más társadalmi és kulturális szintéren jelennek meg, a kutatásai ezért egyre gyakrabban kerülnek előtérbe a társadalomtudományok legkülönbözőbb ágaiban, így a szakmák szociológiájában és a diskurzuselemzésben is (Friman 2010; Lamont és Molnár 2002; Lewis 2012; Kutrovátz et al. 2010).

Ebben a tanulmányban főként e kutatási irányok felismeréseire építve szeretném egyetlen területre, az újságírásra alkalmazni a határmunkálatok eszköztárát. Céлом azoknak a főbb támpontoknak a kidolgozása, amelyek mentén az újságírás szakmaiságáról, legitimitásáról és határaitól szóló viták története elhelyezhető a határmunkálatok fogalmi keretében, ezáltal annak demonstrálása, hogy a jelenlegi, technológiaközpontú demarkációs diskurzusok ugyanabban a struktúrában épülnek fel, mint az újságírás korábbi, illetve más területeken folyó párhuzamos határmunkálatai. Annak kísérlek meg utánajárni, hogyan térképezhető fel ez a struktúra, milyen általános alapelvek szerint zajlanak az újságírás szakmai egységét kialakítani hivatott diskurzív szakmai határmunkálatok. Hogyan működnek és milyen eszközöket használnak az újságírókat és a nem újságírókat, valamint a jó és a rossz újságírókat elkülönítő stratégiák?

Újságírás: szakma-e egyáltalán?

A kérdések megválaszolásában rögtön egy különösen markáns és alapvető dilemmával találja szembe magát az újságírásról szóló szakmaszociológiai irodalmat szemlélő, miszerint: egyáltalán szakmának lehet-e tekinteni az újságírást, vagy ez a tevékenység valami más (Aldridge és Evetts 2003; Høyer és Lauk 2003; Witschge és Nygren 2009; Örnebring 2009)? Witschge és Nygren (2009, Selander és Freidson nyomán) szerint ahhoz, hogy egy közösséget szakmai csoportnak nevezhessünk, a következő tulajdonságokra van szükség: tudásmonopóliumra, a munka világos meghatározására, hatalomra a kívülállók közösségen kívül tartásához, élénk szakképzésre és kutatásra, erős szervezetekre etikai szabályokkal és standardokkal, valamint a szakmai minőség felé való elköteleződést kívánó ideológiára. Az újságírás kétségkívül csak részben felel meg ezeknek a követelményeknek: például tudásmonopóliummal nem rendelkezik és a kívülállók közösségen kívül tartása sem jellemző, viszont a szakmai szervezetek és etikai standardok, valamint az ideológia (Deuze 2006) rendkívül fontos szerepet játszik az újságírás közösségi normáinak fenntartásában. Erre a kettősségre reflektálva használható a kvázi-szakma elnevezés (*semi-profession*, Witschge és Nygren 2009) az újságírással, mint olyan szerveződéssel, amely a szakmaisággal szemben támasztott összes feltételnek ugyan nem, de számosan megfelel.

Az újságírásban rejlő e kettősséget avagy feszültséget Örnebring (2009) egy másik szempontból közelíti meg, Evetts (2006) nyomán a szervezeti és hivatásközpontú professzionalizmus kettőse felől. Amíg a szervezeti professzionalizmus jellemzően erős hierarchikus struktúrára és standardizált munkafolyamatokra épül, addig a hivatásközpontú professzionalizmusban a kollegialitás, a kooperáció és a közös értékekhez való elköteleződés a domináns. A médiavállalatok által fenntartott szerkesztőségekben pedig gyakran megfigyelhető e két szervezeti struktúra, felfogás és professzionalizmus együttélése: amíg az üzleti oldal jellemzően a szervezeti, addig a tartalmi oldal a hivatásközpontú felfogás szerint épül fel.

A világos határok megvonása az újságírás körül a szakma vagy nem szakma kérdése mentén nem lehetséges, azonban Gieryn (1999) megállapítása ebben az esetben is relevánsnak bizonyul: hiába nem lehet megvonni az esszenciális határokat, a demarkáció gyakorlata a mindennapokban folyamatosan zajlik. Mindegyik újságírói szakmai hagyomány, érdekcsoport a maga mércéje és ideológiája szerint vonja meg a határait és hagyja jóvá vagy diszkvalifikálja – vagy legalábbis másodrendűnek értékeli – az ahhoz képest nem megfelelőnek tételezett gyakorlatokat. Hogy mindezek az ítéletek, bírálatok milyen típusú határ- és csoportkonstrukcióhoz vezetnek, a vita szűkebb kontextusában dől el. A demarkációs folyamatokban alapvetően kétféle demarkációs eszközkészlet áll rendelkezésre egy szakma esetében: intézményes és diskurzív eszközök (Aldridge és Evetts 2003). A diskurzív és intézményes demarkációs stratégiák egymáshoz való viszonya, megoszlása közösségenként változó. Az ügyvédek szakmai közössége – amely alapvetően a szervezeti foglalkoztatott-

ság szakmaszociológiai kategóriájába tartozik – például kevésbé van rászorulva a diskurzív térben történő legitimációra, mert olyan erős intézményes falakat (kamárák, minősítések, bizonyítványok, képezések rendszerén keresztül) tudott felépíteni a szakmai lobb, amely kívül tart minden olyan szereplőt a szakmán, aki nem rendelkezik az általuk meghatározott képesítési fokozattal. A nagyon erős intézményes falakkal rendelkező szakmákban a diskurzív eszközök inkább másodlagos, kiegészítő eszközökként funkcionálhatnak, amelyek tovább erősíthetik az egyébként stabil szakma ideológiai, közösségi tudatát.

Demarkációs hatókörök, szakaszok és határtárgyak

Szemben a szervezeti alapokra építkező orvosi vagy ügyvédi szakmákkal, a hivatás-központúként vagy éppen kvázi-szakmaként körülírt újságírószakmában az intézményes demarkációs eszközök tára és lehetőségfeltételei viszonylag korlátozottak. Bár kétségkívül vannak olyan intézményes helyek és lehetőségek, ahol a mindennapi, adminisztratív demarkáció az egyes érdekcsoportok befolyása nyomán végbemeget (a díjak kiosztásakor, az oktatási programok vagy támogatási rendszerek, jogszabályok kidolgozásakor), de az újságírás fokozottan önreflexív és kvázi-szakmai jellege miatt a határmunkálatok leglátványosabb része a diskurzív térben zajlik, illetve a fenti „kvázi-intézményes” aktusokat is erősen meghatározzák a diskurzív tér eseményei. Az adott szakmai közeg értékei alapján kialakított diskurzív legitimációs és demarkációs stratégiák megjelenhetnek iparági, kiadói közleményekben, interjúkban, visszaemlékezésekben, monográfiákban, tanulmányokban, magánbeszélgetésekben és -levelezésekben, de közvetlenül a médiatermékek tartalmában is. Akár nyíltan, szerkesztőségi, szerkesztői, szerzői vélemények formájában, de akár áttételesen, a választott témák, beszámolók, tudósítások tematikáján, azok tárlalásán keresztül, továbbá mint reprezentáció megjelenhetnek a szakmán kívüli világ, a politika, a közvélemény, a populáris kultúra vagy a művészet bármely területén.

A következőkben a diskurzív határmunkálatok főbb meghatározóit, kereteit hármas szempontrendszerben tekintem át: a *demarkáció hatóköre* lehet az újságírás határainak a megvonása, a kívül és a belül meghatározása vagy a belső hierarchia meghatározása; a demarkáció szakasza lehet intenzív, avagy a meglévő állapotokat stabilizáló; illetve a demarkáció folyamata elrendeződhet számtalan határtárgy körül.

A demarkáció hatókörei: külső és belső határmunkálatok

Akárcsak más csoportok, közösségek határmunkálataiban, az újságírás kultúráiban, hagyományaiban is alapvetően két terepen: *külső és belső színtereken* zajlanak egyszerre a határmunkálatok. Az egyik diskurzív csatateren az dől el, hogy ki minősül az adott értékek szerint újságírónak és ki nem, ki tartozik a szakmai közösséghez és ki nem. A másik terepen viszont már nem az egyes szereplők csoporton belülsége vagy kívülsége a központi kérdés, hanem az, hogy a hálózati hierarchián belül ki hol helyezkedik el és milyen szerepet tölt be. A csoporton belüli egyezteté-

sek, konfliktusok, tárgyalások során alakul ki az a szimbolikus rend, amelyben az egyes újságírók, illetve újságírócsoportok pozíciói megkonstruálódnak – jellemzően egymással konfliktusban álló értelmezések és narratívák erőtereiben.

E két diskurzív tér központi vonatkoztatási pontjai és rendszerei, bár szükség-szerűen folyamatosságot alkotnak egymással és alkalmanként át is fedhetnek, mégis aránylag jól elkülöníthetők egymástól, mivel jellemzően az értékrendszer eltérő elemeire, alapelveire reflektálnak. Tekintve, hogy a csoporton belülség és kívülség kérdése a legsúlyosabb dilemma, ezért ennek megválaszolásában a „kemény” értékeknek való megfelelés a döntő. Ahhoz, hogy valaki a közösség által elismerten újságíró lehessen, meg kell felelnie az adott újságírói ideológia, étosz bizonyos alapkövetelményeinek. Amennyiben pedig már a közösség tagjának számít, úgy az attitűdje, szakmai tevékenysége, csoporton belüli elhelyezkedése, tekintélye, szakterülete, munkahelye, azaz összességében a puha értékek hálózatában való eligazodása határozza meg a hierarchiában betöltött szerepét (Deuze 2005; Anderson et al. 2012).

Külső határmunkálatok: demarkációs relevancia és a kívül-belül elkülönítése
Kikkel szemben zajlanak az újságírás külső határmunkálatai? Amíg az magától értetődőnek tűnhet, hogy az újságírás belüli hierarchiaküzdelmek az újságírók között zajlanak le, az már kevésbé magától értetődő, hogy a csoporthoz tartozás körüli viták, a kívül és belül harcai is jellemzően olyanok között dűlnak, akik vagy újságírók, vagy az újságíráshoz közeli tevékenységet végeznek. Ez más szakmai körökben is megfigyelhető mintázat. Az orvosoknak sohasem volt szükségük arra, hogy elhatárolják magukat az asztalosoktól vagy a tájépítészeketől. Az ügyvédeknek sem, hogy harcoljanak a társadalmi státuszért a kémikusokkal vagy az építészekkel. Mindeközben a nyugati orvosi praxis követői több fronton harcolnak a természetgyógyászat vagy az alternatív orvoslási módszerek képviselői ellen, hogy megpróbálják a saját szakma vélt kredibilitását megőrizni azokkal szemben, akik szerintük devalválhatják saját gyógyító tevékenységük értékét, amennyiben ők is a közösség részévé válnak a közönség percepciójában (Kutrovátz et al. 2010).

Az újságírás esetében a motivációk hasonlóak, de egy radikálisan eltérő intézményes és professzionális keretben. Ahogy az orvosoknak vagy az ügyvédeknek, úgy az újságíróknak sem érdeke, hogy olyan szakmáktól, tevékenységektől határolják el magukat, amelyek radikálisan más szerepet, funkciót töltenek vagy *tölthetnek* be a társadalomban. Ellenben azoktól a szereplőktől, akiknek a társadalmi funkcióját, szerepét, identitását (Jackaway 1995) veszélyeztetőként észleli a szakma, megpróbálja magát elhatárolni. Az egyes szereplők potenciális rivalizálása tehát a társadalmi igények, kontextus és a saját szerepértelmezések metszéspontjában alakul ki. Ezt a faktort, ami alapvető fontosságú a határmunkálatok meglétének és eltérő intenzitásának értelmezése szempontjából, *demarkációs relevanciának* fogom hívni a következőkben.

Belső határmunkálatok: hierarchia, tekintély, hitelesség, presztízs

A belső határmunkálatok azok között a csoportok között zajlanak, amelyek nem vitatják a másik, rivális csoport szakmához tartozását, ellenben arról már eltérő véleménnyel vannak, hogy a szakmai kollegialitáson belüli erőviszony, hierarchikus rend hogyan néz ki. Ezek a határmunkálatok, értelmezési konfliktusok, tárgyalások szólhatnak közvetlenül a szervezeti hierarchia felépítéséről, a szimbolikus aláfölé rendeltségi viszonyokról, de az egyes újságírók hitelességéről, tevékenységük presztízsről is (Örnebring 2009, 2013).

A szervezeti, szerkesztőségi hierarchiában betöltött pozíció nem feltétlenül garanciája a szakmai tekintélynek és elismerésnek, de a kollégák megítélése többnyire fontos szempont a vezető pozíciókra történő kinevezésekben. A hazai lapok egy részénél például vagy a szerkesztőség szavaz a főszerkesztők személyéről, vagy jelentős szerepet töltenek be, és döntő szavuk van a kiválasztás folyamatában. A szerkesztőségi vagy a szerkesztőségek közötti belső hierarchiarendszerek – kinek van nagyobb tekintélye és ki számít hitelesebbnek – számos szempont szerint alakulhatnak ki. Az eddig említett írott és íratlan, kemény és puha szabályoknak való különböző mértékű megfelelés, illetve az e körüli közösségi konszenzus mértéke adják a fő kereteit a rendszeren belüli szimbolikus hierarchia kiépítésének.

A hierarchiában elfoglalt hely mindemellett korrelálhat a szakmai tapasztalattal, gyakorlattal, múlttal, életkorral és több, a publikációs platformhoz specifikusan kötődő szereppel, mely a szakmán belüli karrier állomásainak értelmezéseiben játszik közre. A karrierút értelmezésében a szakmában vagy egy adott médiumnál eltöltött időhöz rendelt megbízatások, feladatok és azok sikeresnek ítélt teljesítésének viszonya alkotja meg a sikeres vagy éppen sikertelen karrier ívének elbeszélését. A kezdeti gyakornoki bedolgozások, majd a lapnál eltöltött évek után ilyen lehet például egy nyomtatott lapnál a címlapsztori elkészítése vagy a szerkesztőségi vélemény megírása, vagy egy televíziós csatornán a tudósítói évek után a „szakma csúcsát” elérni, a legnézettebb húzóműsor arcává válni, vagy éppen egyenesen saját műsort kapni.

Ugyanezek a hierarchiaviszonyok nem csak az egyes szerkesztőségeken vagy médiumokon belül, hanem azok között is létrejöhetnek: a kevésbé jelentős szerkesztőségnél induló karrier betetőzése lehet a vezető médiumnál való elhelyezkedés, illetve fordítva, a karrier elvágásaként, megbicsaklásaként jelenhet meg a vezető médiumtól egy kevésbé elismert vállalathoz való csatlakozás. Hasonlóképp, hierarchikus diskurzus tárgya lehet, hogy ki dolgozik tévénél vagy napilapnál, ki a fővárosban és ki vidéken, és még számtalan további csoportképző motívum játszhat szerepet a szakmai hálózaton belüli tárgyalások alakulásában.

A belső határmunkálatok közegének fontos jellemzője, hogy a releváns társadalmi hálózat egyfelől túlmutat az egyénen, másfelől a körülvevő társadalmi közeghez képest autonóm szabályai és viszonyai vannak. Erre a jellegzetességre reflektál például az amerikai új institucionalizmus (Benson 2006) és Pierre Bourdieu mező-

elmélete is. Bourdieu (1998) szemléletében az újságírás 19. századi kialakulása, intézményesülése már egy alapvető konfliktusban gyökerezett, a „szenzacionalista” bulvárújságírás és az „objektivitás” eszméjét hirdető szeriöz újságírás hagyományának párhuzamosságában. A két hagyománynak eltérő szakmai standardjai és közönségei voltak, és ennek megfelelően eltérő legitimációs kapaszkodókhöz fordultak: egyfelől a közönség igényéhez, másfelől pedig, többek között, a társadalmi közbeszéd moderálásának funkciójához. Ez a kettősség és a szakmában való konfliktusos jelenléte, illetve a legitimációs diskurzusok összeütközése – mint az remélem, látható lesz – mindig is jelen volt az újságírásban, jellemzően összekapcsolódva más demarkációs diskurzusokkal.

Demarkációs periódusok: instabil szakaszok és intenzív demarkációs munkálatok

Mindezek a demarkációs folyamatok és hierarchiakonstrukciók nem megállás nélkül és nem állandó intenzitással zajlanak. A mindennapi határmunkálati rutint nem csak a más közösségekkel való interakció relevanciája, hanem az interakció tétje és minősége, valamint a szakmai közösség adott állapota is meghatározza.

Ez a folyamat a szakmák *normálszakaszában* (adaptálva Kuhnnek ([1962] 2002) a bevett paradigmák mentén zajló tudományos tevékenységek érett, viszonylag konfliktusmentes, „normál tudományos” szakaszait jelölő kifejezését) is megszokott folyamat, mely nem feltétlenül kelt vagy fokoz feszültségeket, hanem mintegy a szakmai hálózat egyik kiegyensúlyozó funkciójaként működik, biztosítva a rendszer stabilitását. Amikor azonban bizonyos körülmények megváltoznak – legyen az a szakmai hálózaton vagy lokális szakmai közösségen belüli erőviszonyoknak vagy a szakma kulturális kontextusának az átalakulása –, és a szakma életében *instabil periódus* következik be, a határmunkálatok szerepe felerősödik. Az újságírás, mint szakma (ahogy az a bevezető fejezetben már látható volt) jelenleg is ilyen instabil fázisban van.

Az instabil periódus első szakaszában az aktuálisan szélesebb hatalmi bázissal és szilárdabb intézményi beágyazottsággal, több erőforrással rendelkező csoport megpróbálja kirekeszteni a riválisnak gondolt szakmai csoportot. A második szakaszban a szükségszerűen kevesebb erőforrással rendelkező csoportok igyekeznek megalapozni pozícióikat, illetve ellentámadásba lendülni, folytatódik a szakma eltérő – vagy eltérőként beállított – értelmezései mentén megkonstruált konfliktus. A harmadik periódusban a folyamat visszafelé mutat a stabil szakasz felé, és egyfajta konszolidáció során a demarkációs küzdelmek vagy valamelyik érdekcsoport eltűnésével vagy pedig az erőviszonyok kiegyensúlyozódásával zárul le (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat: A demarkációs periódusok (Kuhn [2002] és Gieryn [2006] felhasználásával)

A demarkációs folyamat szakaszai		A szakaszok főbb jellegzetességei	
		Lezajló közösségi folyamatok	Domináns értéktársítások és retorikák
Normál periódus		Relatív stabilitás	Az ideológia alapjait nem érintő viták
Instabil periódus	Konfliktus 1.	A demarkációs relevancia kialakulása, felmerülése: a beágyazott közösség fellépése a riválisként észlelt ellen	A beágyazott csoport az alapelvekkel nem összeegyeztethetőként keretezi a rivális csoportok tevékenységét
	Konfliktus 2.	Az újabb rivális csoport válaszreakciói	A rivális csoport vagy alapelv-revizíót hirdet, vagy a beágyazott csoport alapértékekhez való viszonyát kérdőjelezi meg
Konszolidáció (Normál periódus 2.)		Az erőviszonyok kiegyenlítődése; a kezdeti relatív stabil állapot, vagy új egyensúly kialakulása	Az alapértékek körüli új konszenzus kialakítása vagy új alapértékrendszer elfogadása

Szakmai demarkációs határtárgyak

Star és Griesemer (1989) a határtárgy fogalmát olyan megfogható vagy akár absztrakt dolgok jelölésére használja, amelyek eltérő jelentésekkel bírnak különböző közösségek számára, de nem annyira eltérőekkel, hogy ne lenne lehetséges a közösségek közötti fordítás, kommunikációs átjárás, diskurzus a tárgyak természetéről. A tudományos határmunkálatok területén a határtárgy leggyakrabban olyan objektumként kerül elő, amire a tudósok figyelme, tevékenysége irányul: ilyen lehet például a kutya (Mund 2010) az állati viselkedést kutató, de eltérő modellekben gondolkodók csoportjai felől szemlélve.

Ennél a felfogásnál valamivel tágabb értelemben használom a következőkben a határtárgy fogalmát az újságírás határmunkálatainak elemzésénél. A határtárgyak eszerint nem feltétlenül csak olyan objektumok, amelyekre az újságírók figyelme irányul vagy amelyekkel foglalkoznak (például: cikkek, lapok, szerkesztőségek), hanem mindazok a társas, kulturális vagy technológiai alakzatok, amelyek az összes érintett érdekcsoport látókörében jelen vannak, de a csoportok mást gondolnak azok szerepéről, jelentőségéről, működéséről, esetleg értékeiről. Az eltérő értelmezések körül így potenciálisan kialakulhat a kommunikatív konfliktus, és a határtárgyak a belső vagy külső határmunkálatok hivatkozási rendszereivé válhatnak.

Ilyen határtárgyak lehetnek például demográfiai csoportok, amelyek körül a „fiatal” és az „öreg” újságírók generációihoz kapcsolt értékek konfliktusai zajlanak. Vagy lehetnek földrajzi területek, melyek köré például a „vidéki” és a „fővárosi” szakmabeliek partikuláris hierarchiája épül, vagy éppen a „bulvár” és a „szérióz” hagyományai, de a politikai kötődés eltérő értelmezései is. Vagy lehetnek üzleti modellek, a „közszolgálati” és a „kereskedelmi” fogalmainak párhuzamos interpretációi. És ebbe a sorba tartozik a használt technológia is mint határtárgy, ami az újságírás 21. századi transzformációjában különösen fontos szerepet játszik (l. Blaagaard 2013; Eriksson-Zetterquist et al. 2009; Jones és Himelboim 2010; Lowrey és Mackay 2008).

Az egyes határtárgyakhoz kapcsolódó diskurzív határmunkálat mintázatai hasonlóan szerveződnek. Az újságírás demokratizáló értéke és örökutyaszerpe körül szerveződő ideológia felől a politikailag elkötelezett tartalmak etikátlanok, elfogultak, azaz másodrendűek, így az ezeket előállítók másodrendű újságírók, míg egyes alternatív értékrendszerek, melyek például az újságírás irodalmi jellegét tartják a legfontosabbnak, a kimunkálatlan szövegeket tartják szakmailag elfogadhatatlannak, íróikat pedig rossz újságíróknak. A szerzőz újságoknak dolgozó, nyomozó munkát végző újságírók gyakran bírálják a nagyobb közönséget vonzó, bulvártartalmakat előállító médiatermékeket, többek között a szakma kommercializációjával, a közönség kritikátlan kiszolgálásával vagy éppen erkölcsi züllesztéssel, esetleg egyszerre mindegyikkel vádolva a tabloid médiát és a bulvárujságírókat. Diana hercegnő halálakor például a hírújságírók tettek meg mindent, hogy elkülönítsék magukat a szabadúszó paparazziktól és bulvárujságíróktól (Bishop 1999). Gyakori jelenség, hogy egyes hírmédiák elítélően tudósítanak olyan esetekben, amikor a média „eláraszt” egy aktuálisan érdekes helyet, ezzel megnehezítve az ott élők életét – az úgynevezett „pack journalism” elítélésének meglehetősen paradox vonása, hogy természetesen maguk az ítélezők is részei a rendszernek (Frank 2003).

Generációs, műfaji és technológiai határtárgyak diskurzusai

Természetesen a határtárgyak nem feltétlenül exkluzív módon szerepelnek a határmunkálatokban, hanem az egy határtárgy körüli diskurzusok és konfliktusok összefüggenek és átfedésbe kerülnek más határtárgyak körül akár már korábban megkezdett vitákkal. Az 1930-as évek Magyarországon például egy újságíró az általa az újságírás egyik alapvető normatív szervezőelvének tartott irodalmiság igényének vélt eltűnése, illetve átalakulása miatt panaszkodik, egy olyan nosztalgikus narratívában, melyben egyszerre jelennek meg a generációs, a műfaji és a technológiai határtárgyak körüli konfliktusok:

„Nézem ezeket a mai fiatal kollegákat. Szeretettel nézem őket, de nem értem az észjárásukat. Az én időmben, huszonöt-harminc évvel ezelőtt, az ment újságírónak, akiben mozgott valami, ha nem írói tehetség, legalább, ahogy Mikszáth mondta, irodalmi giliszta... Minekünk célunk volt. Írók, költők, színdarabírók akartunk lenni. Éjjelenként a New-Yorkban a legszenvedélyesebb irodalmi viták folytak. A parlamenti tudósító meg akarta reformálni a regényt. A rendőri riporter új verseket akart Ady mellett. A sportrovatvezető azért harcolt, hogy a lap ne közöljön többet tippeket a lóversenyre s ő maga az operettet akarta ujratereíteni. Ezek a mai fiatalok nem írnak és nem olvasnak: diktálnak, sőt telefonon bediktálják az adatokat a gyorsírónak s a segédszerkesztők megcsinálják belőle a tudósítást. S nem olvasnak semmit. Se újságot, se folyóiratot, se külföldi lapot, könyvet pláne nem. Ezek futnak, öltözködnek, üzletet csinálnak s élnek. Ők valami más ésszel mennek a laphoz. (...) Felfogásuk, hogy az irodalom meghalt. (...) Mi, mellettük, őskori lényeknek tűnünk fel. Kopott és naív álmodozóknak, akik elmaradtunk a világtól, akik letörtünk, akik gyászos idealisták vagyunk.” (Nyugat 1931)

Ebben az elbeszélésben még csak említésre sem kerül a sajtó, mint a demokratikus berendezkedés öre, ennek megfelelően az objektivitás (l. Schudson 2001) és az alaposág alapelvei sem. Ebben az egyszerre finoman önironikus, de a preferált értékeket egyértelműen jelző narratívában egyfelől a kommercializáció az egyik fő oka a minőségbeli romlásnak (l. még a Jones [1920] írása körül lezajlott vitát) és így egy kevésbé jónak tartott (de azért továbbra is) újságírói generáció kitermelődésének, de egészen más síkon. Az elbeszélő számára – mint ahogy az még ma is él a magyarországi sajtóval kapcsolatos gondolkodásban – az újságírás, mint tevékenység egyfajta alapértelmezett elkötelezettséget kellene, hogy jelentsen a magasirodalom felé, de az újabb, „érthetetlen” generáció számára ez a szempont már teljesen érdektelenné válik, háttérbe szorítva a praktikus pénzkeresést szolgáló karrier felépítése mögött. Ennek a felfogás- és gyakorlatbéli különbségnek a konfliktusa azonban még mindig belül marad az újságírás keretein. A „fiatal kollegák” bár az elbeszélő számára fontosnak tartott értékek egész sorát negligálják, még nem lépik át a szakma határait: tevékenységük általánosságban, ha megkérdőjelezhető értékűnek is, de még újságírásnak minősül.

A nosztalgikus narratíva keretének köszönhetően ebben a sémában az egygenerációnyi idő (huszonöt-harminc év) által elválasztott „őskori lények” és „fiatal kollegák” konfliktusában az öregek személyesítik meg a régi, magasabb rendűnek gondolt értékeket, a fiatalok pedig az újabb, ebben az esetben ha nem is direkt módon elítélendő, de mindenesetre nehezen legitimálható vagy érthető motivációkat. A mikszáthi tekintélyérvvel is megtámogatott visszaemlékezés szerint az újságírást, mint tevékenységet elsősorban nem maga az újságírás jó szakmai színvonalon való gyakorlása, hanem a gyakorlat mögött rejtőző irodalmi ambíciók igazolják, legitimálják. Ironikus módon az egyes újságírói szakterületek (politikai, bűnügyi és sportújságírói) képviselőinek a munkáját éppen az értékeli fel, hogy nem a szakterületük, hanem valami egészen más irodalmi tevékenység iránt érdeklődnek. Az úgynevezett szakmai cél, az étosz tulajdonképpen kifelé mutat az újságírásból, mégis magasabb rendűvé teszi követőit azokkal szemben, akiknek – az elbeszélő értelmezésében – nincsen ilyen céljuk, sőt általában vett eszméjük sem.

Akárcsak a huszonegyedik századi hanyatlástörténetekben (Eriksson-Zetterquist et al. 2009; Jones és Himelboim 2010; Witschge és Nygren 2009), itt is központi szerep jut az olvasásnak, mint magasabb rendű tevékenységnek. Amely mintegy elválasztja egymástól az irodalmi, komoly műveket olvasó régi generációt és a nem olvasó, és „pláne” könyvet nem olvasó, inkább szóban – „sőt” egy új kommunikációs csatornán, telefonon – kommunikáló és apró információdarabok mentén, gyorsan tájékozódó új generációt, ötvözve az új technológiákhoz, mint határtárgyakhoz kapcsolt értékítéletek (Tófalvy 2014) és a szakmai határok megalkotását.

Szegmensek, platformok, üzleti modellek mint párhuzamos határtárgyak
A különböző újságírói értékek mentén kialakított, eltérő szakmaképek (mint például a Bourdieu [1998] által is leírt bulvár és szerző szegmensek konfliktusai) szoro-

san összefonódhatnak más határtárgyak (például a médiaplatformok vagy az üzleti modellek) diskurzusaival úgy, hogy a szempontok egyetlen demarkációs vita keretében jelennek meg. A kérdés ezekben az esetekben az, hogyan viszonyulnak egymáshoz az egyes határtárgyak körüli legitimációs eljárások, melyik határtárgyhoz kapcsolódva milyen érvek, értékek kerülnek elő, és hogy a rendelkezésre álló szakmai értékészletről, ideológiai keretektől mely elemeket használják a résztvevők.

Egy ilyen, párhuzamosan több határtárgy körüli demarkációs harcot is mozgósító konfliktusra ad példát a rádió és a nyomtatott sajtó mintegy száz évvel ezelőtti, egyesült államokbeli összeütközése (Jackaway 1995). A rádió mint új médium térnyerésével a saját pozícióit fenyegetettként észlelő napilaplobbi rendszeresen támadta a rádiós szakmát; a motiváció az üzleti pozíció megtartása volt, a bírálatok azonban jellemzően a szegmens, a platform és az üzleti modell határtárgyai mentén megfogalmazott támadásokban öltöttek testet. Ahogy azt Jackaway (1995) leírja, többek között három fő tematika merült fel rendszeresen a rádiót delegitimálni kívánó szerkesztőségi cikkekben, publicisztikákban, iparági közleményekben. Egyfelől a rádiós hírek „szenzacionalista” tálalása, másfelől a rádió mint platform újságírásra alkalmatlan volta, harmadrészt pedig a „hírlopás” problémája. Az első kifogás mögött egyértelműen a szerióz hagyomány bulvárbírálata rejlik, valamint az a sajátos körülmény, hogy a rádió „bulvárosságának” észlelése, illetve annak kezeztetése részben egyszerűen a rádióbemondók felhevült és élénk beszédstílusának volt köszönhető. A második érv pedig nagyrészt a már említett objektivitásdoktrína és a sajtó demokratikus rendszerben betöltött szerepe ideológiáira épült; a sajtólobbi szerint aránylag rövid, beolvasott hírekkel ezt a funkciót a rádió nem tölthette be. A hírlopás vádjá pedig szorosan kapcsolódott a médium természetéhez, tekintve, hogy az első időkben a rádióban számos hírt a napilapokból átvéve olvastak be.

Hasonló párhuzamosságot mutatott a kilencvenes évek Magyarországnak kereskedelmi és közszolgálati médiája közötti presztízsharc, melyben a „szerióz” hagyomány letéteményeseként a közmédia, a „bulvár” hagyomány folytatójaként pedig a „kereskedelmi” elektronikus média sztereotipizált reprezentációi kaptak szerepet. Ahogy Jakupcsek Gabriella televíziós újságíró fogalmazott egy az Indexnek (2015) adott interjújában:

„(J. G.) Akkoriban, 1997 táján indultak a kereskedelmi tévék, és már működtek a kereskedelmi rádiók is. Ekkor hívott fel Sándor István, hogy menjek át a Danubius rádióba, csapatot építenek, szükség lenne rám is. Akkoriban a »kereskedelmi« simán szitokszónak számított a köztévében.

(Index) Volt lenézés?

(J. G.) Persze hogy volt. Olyan szentségtörés volt, mintha kiálltam volna a sarokra strichelni. »Eladod magad? Pénzért?« Ennek nem volt kultúrája itthon. Aki külföldön járt egyetemre, az tisztában volt a kereskedelmi média működésével, tudta, mit jelent, de a többiek nem.» (Index 2015, o. n.)

Bár mindezek a konfliktusok szerkezetükben folyamatosságot mutatnak és általánosan megfigyelhetőnek bizonyulnak, de a kulturális jelentések tartalmi csak az adott kulturális közeg (Mancini 2013) és időszak speciális kontextusában értelmezhetőek. Amíg a kilencvenes évek elejének Magyarországon a „kereskedelmi” és a „piac” kategóriája a közszolgálati értékmegőrzéssel szemben az „eladás” pejoratív asszociációit hozta magával, addig ez a dichotómia nem volt soha jellemző az Egyesült Államok sajtópiacára, ahol profitorientált vállalkozások állnak a legnagyobb szerzőz médiatermékek mögött. Hasonlóképp, a közszolgálatosság és a kereskedelmiség szakmai jelentéstartalmai is erősen megváltoztak Magyarországon azóta, hogy a két médiatörvénnyel és a médiaháborúkkal egyre inkább a közmédia politikai pártérdekekhez csatornázottsága vált a meghatározó konfliktusponttá és a demarkációs diskurzusok jellemző témájává.

Összegzés

A tanulmányban arra tettem kísérletet, hogy a határmunkálatok és a határtárgy fogalmaira építve, valamint a szakmaszociológia vonatkozó felismeréseit figyelembe véve írjam le az újságírásban zajló legitimitációs hierarchikus diskurzusokat. Igyekeztem egy olyan fogalmi eszköztárat felvázolni, amelynek segítségével feltérképezhető, leírható és értelmezhető az újságírás területén zajló professzionális viták szerkezete, függetlenül attól, hogy a konfliktusok középpontjában technológiai, szakmai, etikai, vagy éppen generációs ellentétek állnak. Úgy gondolom, hogy a határmunkálatok és határtárgyak fogalmi rendszere termékeny eszköz vagy vezérfonal lehet az újságírás jelenlegi és korábbi legitimitációs, professzionalizációhoz kapcsolódó vitáinak elemzésére, emellett lehetőséget ad arra is, hogy az egyes vitákon átítelve, történetiségében reflektáljon a szakma társadalmi megalkotásának folyamatára.

Abstract: In this paper I attempt to describe the discourses of legitimacy and hierarchy in journalism with theoretical tools borrowed from Gieryn's boundary work theory, Star and Griesemers' boundary object model and the sociology of professions. My primary aim is to present a conceptual model in which the structure of professional debates in journalism could be described and interpreted – regardless of the fact that technology, professional issues, ethics or generational conflicts are in the foci of the discourses. In elaborating this model I address the main conceptual questions and problems in journalism: the debated and conflictuous nature of the profession, the demarcation processes, tools and boundary objects and also the discursive and structural traits of the inward and outward boundary works.

Irodalom

- Aldridge, M. – Evetts, J. (2003): Rethinking the concept of professionalism: The case of journalism. *British Journal of Sociology*, 54(4): 547–564.
- Anderson, C.W. (2008): Journalism: Expertise, authority, and power. In Hesmondhalgh, D. – Toynbe, J. (eds.). 248–264.

- Anderson, C.W. – Shirky, C. – Bell, E. (2012): Post-Industrial Journalism: Adapting to the Present. Columbia University Graduate School of Journalism.
- Barta J. (2007): „Ha nem megy ellenük, csináld velük!” *Médiakutató*, 2007 ősz, Online: http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_03_osz/07_ellenuk_veluk
- Benson, R. (2006): News Media as a „Journalistic Field”: What Bourdieu Adds to New Institutionalism and Vice Versa. *Political Communication*, 23: 187–202.
- Bishop, R. (1999): From behind the walls: Boundary work by news organizations in their coverage of Princess Diana’s death. *Journal of Communication Inquiry*, (23)1: 90–112.
- Blaagaard, B. B. (2013): Shifting boundaries: Objectivity, citizen journalism and tomorrow’s journalist. *Journalism*, 14(8): 1076–1090.
- Bourdieu, P. (1998): *On Television*. New York: New Press.
- Deuze, M. (2005): What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. *Journalism*, (6): 442–463.
- Eriksson-Zetterquist, U. – Lindberg, K. – Styhre, A. (2009): When the good times are over: Professionals encountering new technology. *Human relations*, 62(8): 1145–1170.
- Etzioni, A. (1969): *The Semi-Professions and their Organization*. New York: The Free Press.
- Evetts, J. (2006): The sociology of professional groups: New directions. *Current Sociology*, 54(1): 133–43.
- Frank, R. (2003): These crowded circumstances: When pack journalists bash pack journalism. *Journalism*, 4(4): 441–458.
- Friman, M. (2010): Understanding boundary work through discourse theory: Inter/disciplines and interdisciplinarity. *Science Studies*, (23)2: 5–19.
- Gieryn T. F. (2006): Határmunkálatok és a tudomány elhatárolása a nemtudománytól: feszültségek és érdekek a tudósok szakmai ideológiáiban. In Kutrovácz G. – Láng B. – Zemplén G. (szerk.), 173–194.
- Gieryn, T. F. (1999): *Cultural Boundaries of Science: Credibility on the Line*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Høyer, S. – Lauk, E. (2003): The paradoxes of the journalistic profession. *Nordicom Review*, 2: 3–16.
- Index (2015): „Magyarországon minden tévé előjeles.” Interjú Jakupcsek Gabriellával, március 1., Online: http://index.hu/kultur/media/2016/03/01/magyarorszagon_minden_teve_elojeles/
- Jackaway, G. L. (1995): *Media at War: Radio’s Challenge to the Newspapers, 1924–1939*. Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Jones, J. – Himelboim, I. (2010): Just a guy in pajamas? Framing the blogs in mainstream US newspaper coverage (1999–2005). *New Media & Society*, 12(2): 271–288.
- Jones, K. (1920): Journalism; a Branch of Commerce. *The Fortnightly Review*, 107–113, 826–833.

- Kuhn T. S. (2002): A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest: Osiris.
- Kutrovácz G. – Láng B. – Zemplén G. (szerk.) (2010): *Határmunkálatok a tudományban*. Budapest: L'Harmattan.
- Lamont, M. – Molnár, V. (2002): The study of boundaries in the social sciences. *Annual Review of Sociology*, 28: 167–95.
- Lewis, S. C. (2012): The tension between professional control and open participation: Journalism and its boundaries. *Information, Communication & Society*, 15(6): 836–866.
- Lowrey, W. – Mackay, J. B. (2008): Journalism and blogging: A test of a model of occupational competition. *Journalism Practice*, 2(1): 64–81.
- Mancini, P. (2013): What scholars can learn from the crisis of journalism. *International Journal of Communication*, 7: 127–136.
- Mund K. (2010): Szcientokutya versus popkutya, azaz tekinthetjük-e a kutyát „hátartárgynak”? In Kutrovácz G. – Láng B. – Zemplén G. (szerk.), 50–63.
- Nyugat (1931): Magyar Írók Sátora. Nyugat, 1931. 22. szám. Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00525/16413.htm>
- Örnebring, H. (2009): The Two Professionalisms of Journalism: Journalism and the Changing Context of Work. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism Working Paper.
- Örnebring, H. (2013): Anything you can do, I can do better? Professional journalists on citizen journalism in six European countries. *The International Communication Gazette*, 75(1): 35–53.
- Schudson, M. (2001): The objectivity norm in American journalism. *Journalism*, 2(2): 149–170.
- Star, S. – Griesemer, J. (1989): Institutional ecology, ‘translations’ and boundary objects: Amateurs and professionals in Berkeley’s Museum of Vertebrate Zoology, 1907–39. *Social Studies of Science*, 19 (3) 387–420.
- The Atlantic (2010): How Not to Respond to New Media II. Június 16., Online: <http://www.theatlantic.com/daily-dish/archive/2010/06/how-not-to-respond-to-new-media-ii/185834/>
- Tófalvy T. (2014): A technopesszimizmustól a digitális utópiáig: A technológiák kulturális megalkotása. *Információs Társadalom*, 4: 113–138.
- Tófalvy T. (2015): Digitális technológia, kultúra és az újságírás határai: Hogyan formálja a kultúra a technológiát? *Médiakutató*, ősz, 55–65.
- Witschge, T. – Nygren, G. (2009): Journalism: A profession under pressure? *Journal of Media Business Studies*, 6(1): 37–59.